

УДК 342.2

О. Г. Панченко
адвокат, помічник-консультант
Комітету з питань запобігання і протидії корупції
Верховної Ради України

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ТЕОРІЇ ЗЛОЧИНУ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Ми виділимо змістовну (якісну) і кількісну характеристики суспільної небезпеки злочину, при цьому якісний бік суспільної небезпеки злочину визначається за змістом об'єкта посягання, тих цінностей, інтересів, проти яких здійснюється посягання. Кількісна характеристика суспільної небезпеки злочину визначається здебільшого розміром шкоди, завданої інтересам, захищеним законом. Отже, суспільно небезпечним визнається таке діяння, яке завдає суттєвої шкоди. Якщо ж кількісний показник скоєного не дотягує до суттєвості, то виникає малозначність. Суспільна небезпека, пов'язана не лише з реальним заподіянням шкоди, а й із загрозою її заподіяння. З реальним заподіянням шкоди пов'язують матеріальний склад злочинів, що як обов'язковою характерологічною ознакою включають настання суспільно небезпечного результату. Підставою для правової відповідальності за злочини є небезпека діяння, яка виражається в створенні загрози, ймовірності заподіяння шкоди.

Таким чином, до числа фундаментальної категорії злочину теорії держави і права і разом з протиправністю ми зараховуємо і суспільну небезпеку, наголошуючи на тому, що будь-яка протиправна дія завжди в різній мірі потенційно або реально є суспільно небезпечною, тобто спроможною завдати шкоди соціально значимим цінностям і суспільним відносинам. На нашу думку, ознака протиправності в понятті злочину є первинною і базовою, а ознака суспільної небезпеки – похідною. Отже, теорія злочину концептуальних положень теорії держави і права визначає злочин як суспільно небезпечне діяння, що заподіяло суспільно небезпечну шкоду. І саме тому ми наполягаємо у дослідженні злочину як правової категорії, що однією з ознак злочину, що пояснює його соціальну сутність, є суспільна небезпека. Суспільна небезпека – загроза заподіяння шкоди або створення шкоди дійсним суспільним відносинам. При цьому варто наголосити, що суспільна небезпека – об'єктивована правова категорія, коли крім існування у свідомості кожного члена суспільства, крім державної або судової оцінки, держава або суд лише оцінюють карну значимість суспільної небезпеки.

Суспільну небезпеку як правову категорію теорії держави і права це не слід вважати усталеним

абсолютизованим поняттям, вона змінюється залежно від соціально-політичної, економічної ситуації в країні і в міжнародній політиці політики. Зміст суспільної небезпеки може змінюватися з часом. Держава, виходячи зі своїх інтересів і законних інтересів громадян, юридичних осіб, чий права захищає, виявляє, наскільки те чи те діяння є суспільно небезпечним. Наслідком такого аналізу служить криміналізація або декриміналізація діянь. В ідеалі суспільна небезпека повинна бути об'єктивною ознакою, однак на практиці криміналізація і декриміналізація діянь іноді продиктована суб'єктивними інтересами громадян, політичних партій, громадських об'єднань, економічними причинами. Отже, можемо дійти висновку, що суспільна небезпека – об'єктивно-суб'єктивна правова категорія, що залежить від конкретних вимог часу. Правовий зміст суспільної небезпеки не може не позначатися на понятті злочину і не надавати йому ті ж самі «вимоги часу», що напрацьовуються державою. Теорія держави і права дозволяє пов'язати поняття злочину, суспільної небезпеки, криміналізації та декриміналізації діянь та інші, надаючи цим категоріям сучасного змісту.

Злочин є правовою категорією, що пов'язує всі інші поняття і категорії теорії держави і права, кримінального права, філософії, соціології та інших суміжних з правом дисциплін. Теорія держави і права розглядає злочин не як абстрактну філософсько-правову категорію, безвідносну, усталену і таку, що має абсолютистські характеристики, а як дійсну соціально-правову категорію, тісно пов'язану з іншими правовими і неправовими категоріями, які обумовлюють її появу та функціонування як соціально-правового явищами.

Розглядаючи злочин у такому контексті, концептуальними положеннями теорії держави і права встановлено, що злочин – історично змінна категорія, яка існувала не завжди, а виникла на певному етапі розвитку людського суспільства: з появою суспільного поділу праці, приватної власності, розподілом суспільства на певні соціальні групи, з виникненням права і держави з її функціями.

Злочин являє собою наукову категорію і правову дефініцію, що дозволяє, з одного боку, судити про якісний стан теорії держави і права та

правових галузевих наук, про дієвість законодавчих конструкцій та її елементи. З другого боку, визначення злочину, його характерологічних особливостей як суспільно небезпечної дії та діяння слугує морально-етичною, філософською основою, фундаментом правової системи, яка визначає її рівень самобутності і духовності.

Таким чином, розкриття природи, сутності, форм прояву і тенденцій розвитку поняття злочину у теорії злочину концептуальних положень теорії держави і права визначають зміст поняття злочину як правової категорії не лише теорії держави і права, а й кримінального права та суміжних правових і неправових галузевих дисциплін.

Аналізуючи критеріальні закономірності злочину, привертає увагу той факт, що якщо погодитися з тим, що в нормах іншої галузевої належності містяться ознаки злочину, то у разі зміни окремих положень, що утворюють правову заборону в іншій неправовій галузі, можлива часткова або навіть повна декриміналізація діяння, що дозволить стверджувати про зворотню силу закону. На наш погляд, таке трактування співвідношення кримінального закону з нормативними приписами інших галузей має бути виключена, тому що ознаки складу злочину встановлені безпосередньо в кримінальному законі. Протиправні діяння, відповідальність за які встановлюється за допомогою кримінального закону, нерідко називають злочинами зі змішаною протиправністю, оскільки кримінально-правову заборону формулюють за допомогою заборони в іншій галузі. Для застосування кримінального закону в таких випадках необхідно, щоб були порушені норми іншої галузевої належності.

У зв'язку з цим виникають певне коло концептуальних проблем формально-логічного характеру, які повинні бути вирішені саме на законодавчому рівні: по-перше, встановлення переліку нормативно-правових актів, які визначають протиправність діянь; по-друге, визначення меж дії нормативно-правових актів; по-третє, з'ясування несуперечливості нормативно-правових актів.

У контексті критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права вирішення питання переліку нормативно-правових актів хоча й є очевидним, однак на сьогодні залишається нереалізованим. Встановлення переліку нормативно-правових актів, що деталізують закон, передбачає прийняття важливого системного вирішення філософсько-правового характеру щодо рівня диспозиції правової норми. Йдеться про надання права деталізації правової заборони не лише національним законодавством, а й іншим суб'єктам права, які продукують нормативно-правові акти. Звісно ж, що така правомочність має бути закріплена спеціальним законом

держави. Розв'язання проблематики визначення меж дії нормативно-правових актів має суттєве значення для концептуальних положень теорії держави і права.

У контексті критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права одним із завдань є визначення загальних характеристик протиправних вчинків, дій та діянь або бездіяльності, які у різні історичні періоди вважалися злочинними і викликали ту чи ту реакцію, яка дістала назву кари, або покарання. За певних умов різні дії, вчинені групою людей або окремою людиною зараховувались до категорії «злочинні». Ключовими питаннями концептуальних положень теорії держави і права ми можемо визначити такі. Внаслідок яких причин цей злочинний акт викликав і викликає реакцію з боку або окремої особи, або групи, або публічної влади низку актів, які дістали назву «покарання». Це саме ті питання, які постають перед теорією держави і права, питання, абсолютно відмінні від того, які акти ми повинні вважати злочинними. Ще однією концептуальною проблематикою вважається теоретичне обґрунтування теорією держави і права способів покарання.

Однак виникає певна теоретична суперечливість. Згадані теоретичні питання є предметом розгляду такої практичної дисципліни, як кримінальна політика [1, 2, 3, 4, 5]. Досліджуючи феномен злочину як критеріальну закономірність теорії держави і права, ми дійшли висновку, що злочинні або заборонені законом дії – це такі дії, що суперечать системі поведінки на зразок «дозволеній (законом) – належній (відповідній закону)». Це, на нашу думку, найпростіше визначення критеріальної закономірності злочину. Отже, загальною ознакою всього класу злочинних дій і злочинної поведінки з позицій будь-якого індивіда буде ознака розбіжності між їх поведінкою й вчиненими діями, усвідомлюваними індивідом чи групою людей як «дозволеній – належній», що можна вважати суперечностями атрибутивно-імперативних переживань.

Базові категорії, які використовує теорія держави і права, також слугують основою формування галузево-правового понятійного апарату. Наприклад, злочин як загальнотеоретична категорія, разом із покаранням, стала базою для досліджень у рамках концептуальних положень теорії держави і права. Таким чином, на підставі фундаментально-базового категоріального апарату теорії держави і права відбувається формування галузевого понятійного апарату поняття злочину, його критеріальних закономірностей, зводячи у процесі дослідження загальні, особливі, специфічні та спеціальні об'єктивні закономірності до єдності. Так, поняття злочину може слугувати прикладом того, як індивідуалістичні

наукові знання, об'єднуючись зі знаннями історичними, філософськими, політичними, соціальними та економічними, сприяють охопленню змісту поняття «злочин» на загальнотеоретичному рівні теорії держави і права.

Розглянемо з концептуальних позицій теорії держави і права класифікації об'єктів злочину як, наприклад, структуровано горизонтальні та структуровано вертикальні.

Беручи до уваги таку категоріальну класифікацію, система об'єктів злочину структуровано вертикальна розподілиться на злочини безпосередні, видові, родові, загальні. Загальним об'єктом злочину традиційно у концептуальних положеннях теорії держави і права називають усю сукупність суспільних відносин, які охороняються за кримінальним законом. Родовим об'єктом злочину вважається певне коло однорідних за економічним, соціальним, політичним змістом суспільних відносин, які з певних причин мають охоронятися єдиним комплексом правових норм. Видовий об'єкт злочину – це сукупність суспільних відносин всередині родового об'єкта, які відображають один і той самий інтерес учасників таких відносин або висловлюють хоча й неідентичні, однак тісно взаємопов'язані інтереси. Безпосереднім об'єктом злочину вважають ті конкретно суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної правової норми.

Структуровано горизонтальні об'єкти злочину розподіляють на безпосередньо головний і безпосередньо додатковий. Під безпосередньо головним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, порушення яких становить соціальне наповнення злочину і для охорони яких існує правова норма, що передбачає відповідальність за вчинення злочину. Під безпосередньо додатковим об'єктом злочину передбачають ті суспільні відносини, посягання на які не становлять змісту злочину, однак вчиненням такого злочину завжди заподіюється шкода.

Щодо концептуальних положень теорії держави і права, то вони потребують окремих досліджень поняття злочину не в рамках певних напрямів, наприклад, філософському, соціологічному та ін., а у комплексному дослідженні фундаментально-базових категорій теорії держави і права. Вивчення поняття злочину в рамках концептуальних понять теорії держави і права обґрунтовується предметом її дослідження. Основоположними питаннями у такому контексті постануть проблематика того, якими саме є правові факти, що залежно від результату можна категоріально класифікувати на правотвірні, правозмінювані і правозупиняючі. Найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком з учасниками

правовідносин. За положеннями теорії держави і права на такому концептуальному підґрунті виокремлюють, по-перше, правові дії; по-друге, правові події. Таку категоріальну закономірність дії можна назвати правомірною, тобто класифікаційно виділимо дії такі, що є відповідними до правових приписів і не порушують їх; і такими, що є неправомірними, тобто дії, які не відповідають правовим вимогам, порушуючи їх.

За категоріальною закономірністю концепцій теорії держави і права неправомірні дії розподіляються на 1) правопорушення – злочини і проступки; і 2) об'єктивно протиправні діяння. Розглядаючи такі фундаментально-базові категорії, можемо стверджувати, що різниця між ними полягає в тому, що правопорушення перетинаються з іншими правовідносинами – кримінальними, адміністративними та ін., а протиправне діяння об'єктивно не несе правової відповідальності. Отже, це ще раз вказує, що злочин є фундаментально-базовою категорією теорією держави і права [7].

Література

- Музыка А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Видавець Паливода А.В., 2011. 192 с.
- Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: дис. ... д.ю.н.; спец.: 12.00.08. Харків, 2000. 412 с.
- Мохончук С.М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі: монографія. Харків: Право, 2013. 528 с.
- Теліпко В.Е. Універсальна теорія держави і права. Київ: Біноватор, 2007. 512 с.
- Марчук Є.К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. 22 с.
- Академічний тлумачний словник української мови: онлайн-версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
- Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права // Право України. – 2009. – № 4. – С. 194–196.

Анотація

Панченко О. Г. Суспільна небезпека як фундаментальна категорія теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права. – Стаття.

У статті досліджено поняття «суспільна небезпека» як фундаментальна категорія теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права. Проаналізовано певне коло концептуальних проблем формально-логічного характеру, які мають вирішуватись саме на законодавчому рівні: по-перше, встановлення переліку нормативно-правових актів, які визначають протиправність діянь; по-друге, визначення меж дії нормативно-правових актів; по-третє, з'ясування несуперечливості нормативно-правових актів та ін. Встановлено, що найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком з

учасниками правовідносин. Доведено, що за положеннями теорії держави і права на такому концептуальному підґрунті виокремлюють, по-перше, правові дії; по-друге, правові події.

Ключові слова: суспільна небезпека, злочин, проти-правні дії, феномен злочину, теорія держави і права.

Аннотація

Панченко О. Г. *Общественная опасность как фундаментальная категория теории преступления в концептуальных положениях теории государства и права.* – Стаття.

В статье исследовано понятие «общественная опасность» как фундаментальная категория теории преступления в концептуальных положениях теории государства и права. Проанализированы определенный круг концептуальных проблем формально-логического характера, которые должны решаться именно на законодательном уровне: во-первых, установление перечня нормативно-правовых актов, определяющих противоправность действий; во-вторых, определение пределов действия нормативно-правовых актов; в-третьих, выяснение непротиворечивости нормативно-правовых актов и др. Установлено, что наиболее весомым по значению является распределение правовых фактов по их индивидуальной связи с участниками правоотношений. Доказано, что согласно положениям теории государства и права на таком концептуальном основе

выделяют, во-первых, правовые действия; во-вторых, правовые действия.

Ключевые слова: общественная опасность, преступление, противоправные действия, феномен преступления, теория государства и права.

Summary

Panchenko O. H. *Public danger as a fundamental category of crime theory in the conceptual provisions of state and law theory.* – Article.

The article investigates the concept of "social danger" as a fundamental category of the theory of crime in the conceptual positions of the theory of state and law. A certain circle of conceptual problems of formal-logical nature, which should be solved precisely at the legislative level, is analyzed: firstly, the establishment of a list of normative legal acts defining the wrongful acts; and secondly, the definition of the boundaries of normative legal acts; thirdly, finding out the contradictory nature of regulatory acts, etc. It has been established that the most important is the distribution of legal facts by their individual connection with the participants in the legal relationship. It is proved that the provisions of the theory of state and law on such a conceptual basis are distinguished, firstly, by legal actions; and secondly, legal events.

Key words: public danger, crime, illegal actions, phenomenon of crime, theory of state and law.